

MARIA ANTÒNIA SALVÀ

ESPIGUES EN FLOR
EL RETORN

Edició i introducció de Lluïsa Julià
Epíleg de Maria Callís

EDITORIAL BARCINO · IMPRESCINDIBLES

Biblioteca de Clàssics Catalans

**ESPIGUES EN FLOR
EL RETORN**

IMPRESINDIBLES
BIBLIOTECA DE CLÀSSICS CATALANS

DIRECTOR
ORIOL MAGRINYÀ

CONSELL ASSESSOR
GEMMA BARTOLÍ, MARGARIDA CASACUBERTA,
FRANCESC J. GÓMEZ, MARTA MARFANY,
TOMÀS MARTÍNEZ, JOSEP PUJOL,
JOAN SANTANACH, JOSEP SOLERVICENS,
GUILLEM USANDIZAGA

FUNDACIÓ////**CARULLA**

MARIA ANTÒNIA SALVÀ

ESPIGUES EN FLOR
EL RETORN

Edició i introducció de Lluïsa Julià
Epíleg de Maria Callís

EDITORIAL BARCINO · IMPRESCINDIBLES

Biblioteca de Clàssics Catalans

Amb el suport del Departament de Cultura i de la Institució de les Lletres Catalanes

Generalitat de Catalunya
**Departament
de Cultura**

**Institució
de les Lletres
Catalanes**

Imprescindibles. Biblioteca de Clàssics Catalans, 13

Primera edició: setembre de 2025

© *Espigues en flor i El retorn*, hereus de M. Antònia Salvà, 2025

© de l'edició i la introducció: Lluïsa Julià Capdevila, 2025

© de l'epíleg: Maria Callís Cabrera, 2025

Il·lustració de la coberta: representació antiga d'un cargol de mar. © FirenzePrints

Reservats tots els drets d'aquesta edició:

Editorial Barcino, SA

Carrer dels Almogàvers, 214, 08018 Barcelona

www.editorialbarcino.cat

Agraïm la col·laboració i la bona disposició de Consell Insular de Mallorca i del Servei de Biblioteques i Arxius, actuals dipositaris del fons de M. Antònia Salvà.

Edició núm. 922

Dipòsit legal: B 13501-2025

ISBN: 978-84-16726-46-2

Revisió de l'original: Maria Gomila Pere

Correcció de proves: David Portillo de Barrio

Assistent editorial: Alba Màrmol

Disseny de la coberta: Duró Studio

Disseny de l'interior: Duró Studio i Tono Cristòfol

Preimpresió: Tono Cristòfol

Impressió: Gràfiques Ortells, SL

INTRODUCCIÓ	13
«Amb la pretensió d’haver dit qualque cosa inèdita»	15
Entorn familiar i cultural	16
<i>Espigues en flor</i>	19
<i>El retorn</i>	31
La recepció de Maria Antònia Salvà	36
Obres originals de Maria Antònia Salvà	39
Bibliografia consultada.....	39
CRITERIS D’EDICIÓ	43
ESPIGUES EN FLOR	47
PRÒLEG.....	49
REMEMBRANÇA.....	53
Remembrança	55
JO VOLDRIA...	57
Glosa.....	59
Orfenesa.....	60
Roses blanques	62
Filant seda.....	64
El niu d’oronelles	66
Primaveral	70

Plors.....	72
Les flors cauen... ..	74
FLORA HUMIL	75
Margarides	77
Miosotis	78
Narcisets de garriga	79
Flor de card.....	80
Romaní florit	81
L'herba de Sant Ponç.....	83
La cadernina.....	84
El ginjol	86
La voravia.....	88
COMPLANTES.....	89
Desolació	91
In memoriam Emília Sureda.....	93
En la mort d'en Mateu Obrador.....	95
En la mort de Costa i Llobera.....	97
L'ofrena al mestre Joan Alcover	98
LILIA.....	99
<i>Regina Virginum</i>	101
Cançó de maig	102
Comiat.....	104
ENDRECES I HOMENATGES	107
Salutació de Pasqua	109
A en Teodor Llorente.....	111
A en Josep Carner	113

Nebodetes	114
Pel centenari d'en Marian Aguiló.....	117
Per l'homenatge pòstum a en Costa.....	119
CAMÍ D'ORIENT	121
Istanbul.....	123
Caifa	124
Betlem.....	125
Betània	126
Jerusalem.....	127
El Cenacle.....	128
Rodes	129
PREGÀRIA PER LA LLENGUA	131
Pregària per la llengua	133
HORES SERENES.....	135
Casolana.....	137
De passada	139
El roser de Cura	142
Posta en els cims.....	144
L'aigua del coster	145
Sol ixent.....	146
La bugada.....	147
Jesús adormit.....	149
A vol d'aucell.....	151
Quietud	152
Processó de llogaret	153
Del camí	154
Forania.....	156

No em diríeu quina estrella... ..	158
L'encís qui fuig	159
Herbari	160
DEL PLA.....	163
Del pla	165
Cançó de Pasqua	169
Polls venturers	170
Les herbes de Sant Joan	173
L'aiguera.....	177
L'estiu.....	180
Casa pagesa	184
Flabiol de pastor.....	186
El present	188
Temps de metles.....	190
Els captius	193
Aranyons i mores.....	194
Calmes d'octubre	196
Esparegueres.....	198
El cant del llaurador	200
Tardor	202
Elegia del molí	204
Jocs de nins	207
Sol de març	210
Nevada.....	211
Xeremies llunyanes	213
EL POEMA DE L'ALLAPASSA	215
El poema de l'Allapassa	217

EL RETORN.....	221
Pròleg de Miquel Ferrà.....	223
EL RETORN	231
El retorn.....	233
ESBART DISPERS.....	235
Esbart dispers.....	237
La fira dels àngels	239
D'un sobrenom.....	241
Amb les monges	242
Idilli.....	244
Enigma	246
Libè'l'lula.....	247
L'herba enamorada	248
«El Florer»	249
Les tortugues.....	250
La bombardarda.....	253
Aquelles tempestats	254
Fiblada	257
La petxina	258
Cas succeït	259
TERRA PAIRAL	261
Terra pairal.....	263
Esparregueres florides	265
El pi ver.....	266
Un ocellic.....	267
Orquídiies de camp	269
Inici primaveral	270

Pasqua Florida.....	271
Historial d'unes alzines.....	272
Un eixam	275
El bé de l'aigua	276
Temps d'eixut.....	277
D'un cactus.....	278
L'aranya oscil·lant.....	279
L'amor del lledoner extint.....	280
De caça	282
Espigolalles.....	283
FE I PÀTRIA	285
Una rosa.....	287
Al crucifix.....	288
Llum divina.....	290
Dijous Sant	291
Prec nocturn.....	292
Cançons de sor Tomasetta	293
A la llengua pàtria	295
A Jaume el Conqueridor.....	296
Homenatge a Ramon Llull	297
A Marquesina Gallard	298
A Jaume III	299
Als vitratges.....	301
Pregària a sant Francesc	302
FLABIOLEIG	303
Els blauets de Lluc a la Mare de Déu	305
El brot de poncir	306
A una gentil brodadora.....	307

A un banquet de fust	308
A na Montserrat Massana	309
A les donzelles de l'any dos mil	310
La Creu de Maig	311
Un hort a Binificat	312
Al meu germà Antoni	314
A la Mare de Déu de Gràcia	315
Al calendari bloc de l'any que ve	316
Lloança de les flors camperoles	317
Cap al cingle	322
El braverol	323
L'ETERN ENCÍS	325
L'etern encís	327
La rosa dins la neu	329
La cançó de camp	331
Una quimera	332
Romanalla	334
D'un paradís perdut	336
Papallons de l'altura	337
El sicòmor	338
Gerdor hivernenca	339
Rimes i pàmpols	340
La celidònia	341
Muguet	342
Entre floricultores	343
Sepeli	344
Fretura	345
Holocaust de la rosada	347
La flor de la son	348

De cara a l'avenir.....	350
La humil tradició.....	352
RECOBRAMENT	355
Recobrament.....	357
EPÍLEG	359
QUE SE'N PERDÉS EL QUEST.....	363
FORMES MUDADES EN COSSOS MAI NO VISTOS.....	373
ÍNDIX DE PRIMERS VERSOS	387
GLOSSARI	395

INTRODUCCIÓ

«Amb la pretensió d’haver dit qualche cosa inèdita»

Espigues en flor (1926) i *El retorn* (1934), els dos llibres que ara presentem, són l’expressió àlgida de la poesia de Maria Antònia Salvà. Llegir o rellegir aquests poemes ens endinsa en un univers personal únic. Al llarg de la seva vida, Salvà converteix la fascinació per la natura, amb qui conviu al pla de Mallorca, en «substància pròpia» d’un dir inconfusible; en forma i símbol que transforma «amb la pretensió d’haver dit qualche cosa inèdita», dirà. Cal entendre l’obra de Salvà en la mateixa línia que Jacint Verdaguer, el seu primer i gran referent. Salvà substitueix la inspiració pel llenguatge. Al centre, el coneixement de la llengua per desxifrar-ne l’enigma en so i ritme, per saber el nom de cada planta, per captar els tons d’un capvespre... Al centre, la llengua heretada i viva, espontània, de les gloses mallorquines, la seva llengua que equipara al parlar d’Osona, i també a la provençal de Frederic Mistral. Després la seva lírica s’estilitza més per prendre la forma sintètica del postsimbolisme.

A cada nova generació l’obra d’un autor, d’una autora clàssica com és Maria Antònia Salvà, ofereix noves aproximacions. Salvà va

rebre el reconeixement indiscutible entre els seus contemporanis i va ser un referent ineludible durant la repressió franquista. Tot i així, va ser necessari que la nova generació d'escriptores dels anys setanta la reivindicuessin des del feminisme per iniciar-hi un nou diàleg, amb edicions i estudis, i per reclamar-la per haver posat les bases a un nou model d'escriptora i poeta, lloc que comparteix amb Caterina Albert.

Ben entrat el segle XXI, les noves mirades sobre la natura en permeten una lectura no sols de reconexió amb l'harmonia del cosmos, l'arcàdia perduda o la visió antropològica de paisatges desapareguts, arrasats, sinó també plantejaments que amplien el concepte de subjecte des de la filosofia, els estudis culturals i les ciències naturals.

Entorn familiar i cultural

Maria Antònia Salvà i Ripoll (Palma, 1869 - Lluçmajor, 1958) pertanyia a una família arrelada a Lluçmajor, al pla de Mallorca, des de temps de Jaume II, tal com l'escriptora reporta a «El poema de l'Allapassa», en què fa reviure la nissaga familiar i detalla la vida a la possessió de la Llapassa (l'Allapassa o sa Llapassa), on va passar llargues temporades. Formen part del seu imaginari la casa amb la seva cambra, les feines del camp, el segar, batre, porgar i altres oficis relacionats amb la recollida de fruites i el tracte amb el bestiar, així com les festes que s'hi relacionaven, marcades en el calendari de l'any i que comportaven un gran moviment de missatges, criats i serventes. Cal entendre l'enorme ascendència d'aquest paisatge i de la pagesia en què Salvà es mou i amb què s'identifica fins a convertir-lo en el centre de la seva obra.

Nena especialment dotada per a la llengua i el vers, la glosa popular, ben viva a l'últim terç del segle XIX, va formar part tot seguit de la seva vida quotidiana, fos per la seva dida «Flauta», pertanyent a la família del glosador «sen Cotó», o a través d'altres estadants de la casa, que de forma habitual acompanyaven fets i facècies amb històries, tonades i improvisacions.

Òrfena de mare al cap de pocs mesos de néixer, Salvà enceta les seves memòries, *Entre el record i l'enyorança* (1955), afirmant-se en la relació amb la musa popular: «La meva afició als versos i al cançoneig, quasibé es podria dir que és en mi innata. La meva dida —una jove i robusta camperola, “Flauta” de sobrenom, per qui jo no tenia defecte—, acostumava a dir que, quan me deslletà, ja sabia un enfilall de cançons».

També molt aviat, Salvà va establir una estreta relació amb els intel·lectuals i escriptors de la Renaixença mallorquina. A través del seu pare se li obriren les portes a les tertúlies, commemoracions i actes literaris que s'organitzaven, fins al punt que Josep M. Llompart la va qualificar de ser «un poc la nina aveciada dels grans mestres de finals de segle [XIX]». Francesc Salvà i Salvà (1824-1899) havia estudiat Dret a Barcelona, on coincidí amb Marià Aguiló, Pere d'Alcàntara Penya i Jeroni Rosselló. De retorn a Palma, on exercia d'advocat, formà part dels intel·lectuals i erudits del moment (va presidir la Societat Arqueològica Lul·liana) i era amic íntim dels pares de Costa i Llobera.

Salvà ha deixat constància d'alguns episodis que dibuixen el seu contacte de nina amb la societat benestant de l'illa per mostrar-hi com s'abocava a qualsevol manifestació literària. És el cas de la celebració del sisè centenari de la fundació del Col·legi de Llengües Orientals de Miramar de Ramon Llull (1276-1876): Salvà en recorda la festa organitzada per l'arxiduc d'Àustria, Lluís Salvador,

que s'instal·là sovint a Mallorca, i els versos de Bartomeu Ferrà, lul·lista i pare de qui serà el seu millor amic, Miquel Ferrà. De la festa (celebrada el gener de 1877) se'n derivà la publicació d'un volum que va aplegar els poetes mallorquins, de Pons i Gallarza a Joan Alcover i Costa i Llobera. També va incloure, per primera vegada, la generació de poetes romàntiques: Victòria Penya, Margalida Caimari i Manuela de los Herreros.

Tanmateix, va ser Jacint Verdaguer la figura més rellevant en la seva formació literària. L'eclosió del jove poeta va arribar puntualment a casa dels Salvà. Molt aviat *L'Atlàntida*, *Idil·lis i cants místics* i *Canigó* es van convertir en lectures habituals apreses de memòria o llegides en veu alta. Cal tenir present les relacions entre Verdaguer i els poetes mallorquins que procurà Marià Aguiló, el mentor del jove de Folguerolles. A més, Verdaguer es reuneix amb els poetes mallorquins en els seus viatges a l'illa, el més important de 1887.

Tot i que Salvà, tot just una nena, no el va conèixer (el va veure de lluny un moment a Palma), Verdaguer és una presència constant en la seva obra: el Verdaguer de les cançons populars, el Verdaguer que reprèn la tradició mística, el Verdaguer naturista, coneixedor del nom de cada planta. El 1945, arran de la celebració del centenari del naixement del poeta, Salvà va publicar unes notes inèdites que reporten l'enorme impacte que va significar Verdaguer en la seva primera adolescència. A *Entre el record i l'enyorança* hi llegim una escena deliciosa, plena d'emoció i golafreria infantil:

Un dia aparegué pertot l'anunci d'un nou poema verdaguerià: *Canigó*, nom per a mi estrany, que m'intrigà de bon de veres, i que em feia pensar en qualque cosa així com un *gató* de pasta fina. Tant, que bromejant amb mon pare i acariciant-lo, li deia rient:

«I ara no s'empassaria un bon tros de Canigó?». Les darreres que tenia que allò pogués esser una muntanya pirinenca!

Un matí, quan tot just m'acabava de fer la clenxa, entrà mon pare a la meva petita cambra; duia a la mà un llibre i exclamà amb aire triomfant: «Et duc *Canigó!*»

En recordar-lo aquell any 1945 escriu a Josep M. Ros i Artigues: «Crec que no és possible que ningú m'hagi guanyat en verdague-risme».

Espigues en flor

Espigues en flor (1926) representa la veu inconfusible de Maria Antònia Salvà en la poesia dels anys vint del segle xx, en la generació dels Carner i Ferrà, poetes amb qui va mantenir una relació literària molt estreta i que la situen entre els valors noucentistes i de l'Escola Mallorquina, però també al costat de noms com Sagarra, Marià Manent o Clementina Arderiu, amb qui manté contactes i paral·lelismes. A *Espigues en flor*, Salvà hi presenta una tria molt precisa i calculada, una obra ambiciosa, que deixa enrere els reduccionismes que atribuïen el seu alè poètic a la improvisació, a la facilitat del vers o a «una il·luminació inesperada». Amb gairebé vuitanta poemes, l'obra abraça la producció salvànica des de finals del segle XIX fins a 1926. Salvà s'havia presentat al públic lector el 1910 amb el volum *Poesies*, de la mà de Costa i Llobera. Amb *Espigues en flor* Salvà modernitzava la seva lírica amb una nova tria molt ampliada de la seva obra, amb poemes inèdits i noves versions d'altres. El resultat és un conjunt madur i variat de registres, temes i gèneres poètics. El llibre s'estructura en deu seccions encapçalades

CRITERIS D'EDICIÓ

Aquesta edició d'*Espigues en flor* i d'*El retorn*, de Maria Antònia Salvà, pren com a base les primeres edicions originals de 1926 i 1934, respectivament, que s'han revisat i adaptat seguint els criteris per a l'edició de les obres contemporànies de la col·lecció. Així, en atenció a les característiques lingüístiques que presenta la poesia de Salvà, també s'ha seguit un criteri preferent de fidelitat lèxica a l'original i s'han mantingut les singularitats morfològiques i fonètiques que caracteritzen la variant mallorquina, que era el dialecte propi de l'autora.

S'ha buscat l'equilibri entre el respecte a l'original i la seva translació al segle XXI. En conseqüència, i com que es tracta d'acostar el text a l'estàndard actual sense alterar l'harmonia poètica, s'han depurat els versos del que avui són incorreccions ortogràfiques o gramaticals sempre en la mesura que la mètrica i la rima ho permetien i que això no alterés la fonètica i la morfologia. És així que, per exemple, s'ha actualitzat l'ortografia (*expandeix* per *espandeix*, *atansa* per *atança*, *benaurança* per *benhaurança*, *a en* per *an en* —*A en Costa*—), s'han esmenat algunes grafies i pronúncies (*busqueret* per *buscaret*, *setinada* per *satinada*, *sospir* per *suspir*, *sebellins* per *sebetlins*,

consirosa per *concirosa*, *al·lotet* per *atlotet*), però s'han mantingut determinades paraules i formes verbals pròpies del dialecte i del moment en què van ser escrits els versos (*aubó* per *albó*, *aujub* per *aljub*, *vetlada* per *vetllada*, *ametlers* per *ametllers*, *plavia* per *plaia*, *reflexada* per *reflectida*, el relatiu *qui* per *que* —*la boira qui es fon*—; les formes d'adjectiu femenines *amatenta* per *amatent*, *ardenta* per *ardent*; l'accentuació de *redòs* per *redós*).

Pel que fa a la iodització, tret característic del parlar de Mallorca, s'ha regularitzat (*solellet* per *soleiet*, *ull* per *ui*), sempre que no afectés la rima (*coní*, i no *conill*, *estrai*, i no *estrall*), ja que el mateix *Diccionari Català-Valencià-Balear* en recull la pronúncia ioditzada com a pròpia del mallorquí sota la grafia *ll*.

D'altra banda, cal tenir en compte l'evolució i fixació lingüística de la llengua entre finals del segle XIX i els anys trenta, així com la mudança en el seu ús de la mateixa escriptora. És per això que el model de llengua és divers entre els dos llibres, fet que respectem en la nostra edició. Encara més tenint en compte que *El retorn* es dirigia especialment al públic lector de Catalunya i Salvà n'era molt conscient. És així com, dels fenòmens fonètics propis del dialecte mallorquí anteriorment descrits i que són molt presents a *Espigues en flor*, sols es manté, i encara de forma fluctuant, la conversió en *u* de la consonant lateral (*aubà* o *vidauba*), mentre que s'estandaritzen, si la rima no ho impedeix, els adjectius d'una sola terminació, o el relatiu *que* en lloc del *qui*; amb tot, la morfologia verbal manté, també en el segon llibre, el deix de la parla mallorquina.

Hem regularitzat, d'acord amb les normes actuals, l'ús de majúscules i minúscules i l'ús del guionet en les paraules compostes, i hem reduït l'ús dels punts suspensius, quan hem cregut que no indicava una modulació o pausa específica. Pel que fa als signes d'interrogació d'obertura, s'han eliminat excepte en els casos d'oracions que

ocupaven més d'un vers i no començaven per partícula interrogativa. Igualment, a banda dels usos normatius, hem mantingut l'ús de la cursiva quan Salvà reproduceix versos de cançons populars o d'algun altre autor, o per a usos emfàtics. Respectem l'alternança de l'autora en l'ús del guió i les cometes baixes a l'hora de reproduir alguns diàlegs dintre els poemes.

Finalment, s'han regularitzat els topònims (*Istambul* per *Stambul*, *Coanegra* per *Covanegra*), llevat de casos concrets com *Caifa* (actualment *Haifa*). Cal advertir que el lector encara hi trobarà castellanismes propis de l'època, ja que no s'ha actuat en casos com ara *briu*, *xalabardia*; mots no normatius (*forania*) o de creació pròpia (*tanca-redòs*); i encara d'altres específics del parlar de Lluçmajor i de la seva flora. El glossari que tanca el volum en recull una bona mostra, la majoria no recollits al DIEC. També s'han desplaçat al glossari la majoria de notes a peu de pàgina de la mateixa autora que figuraven en les edicions originals i que eren, fonamentalment, aclariments lèxics. Només se n'ha mantingut alguna que feia referència a aspectes culturals i no estrictament lingüístics.

ESPIGUES EN FLOR
POESIES

PRÒLEG

A tots els països cristians trobareu, ara i adés, senyals i proves que els àngels s'hi preocupen de l'endreç. L'amor a l'endreç, a mon pobre juí, és fins a tal punt en llur natura que em temo que la revolta de l'àngel bentost caigut va colpir-los de desplaer tant en son caràcter de desgavell com en el d'orgull. És una impressió que dec sobretot a les pintures del beat Angèlic de Fiesole i a la fina harmonia dels nostres paisatges senyats per la creu. No m'estranyaria mica que a Mallorca hi hagués un àngel que es captingués de mantenir la traça elegant dels conradors que basteixen marges i tanques, i un altre que ensinistrés els dits de les bones pageses que, amb obra de palma, fan tantes de coses fresques i polides. Però del que estic segur és que hi ha un àngel que omple de quieta claredat i de ben artissades concordances els versos de Maria Antònia Salvà. Si voleu explicar-vos l'íntim encís, l'emoció gentil i profunda de les cançons que d'aquí ben poc us entraran pels ulls i s'expandiran pel vostre cor, no us oblidéssiu pas d'aquells versos de la cançó popular:

Un àngel va entrar
per la finestreta.

Endreç angèlic, complaença íntima de cada cosa en el seu lloc, de cada emoció dins una música avinguda i escaient, de cada deure dins l'afalac de la paciència, de cada il·lusió dins l'infatigable recer de l'esperança, de cada sofriment dins l'embolcall difícil i dolç de la caritat. Maria Antònia ens fa més pròxima o més sensibilitzada aquella identificació de la bellesa: *splendor ordinis*. Tota la seva poesia, en cada hora, en cada mot, és, per excel·lència, edificant. Però encara més que quan raona, la'n trobo quan, gairebé deseixida dels propòsits discursius, recolza en alguna bellesa del món, i, sense potser adonar-se'n, traspua cel. Qualsevol estímul delicat del món visible, el joc del solellet entre les fulles, la tremolor de la rosada, la llum de lluna que irisa les aigües i els cors, «les figuesflors, clivellades / per la frescor del matí», l'oratjol de les eres, la cançó perduda en el sementer, les baies de garriga que us sotgen «com ulls de follet», aquell so del flabiol que fa olor «dels romanins de la pleta», el busqueret entre espines, més sortós que no pas el rossinyol, la petjada d'un infant, el sobtador estremiment d'una branca, qualsevol indicatiu de pulcritud i de gràcia, fa vibrar la deliciosa gratitud del seu cor. Com la flor estotja la rosada, o bé el pou profund el seu manat d'estels, així Maria Antònia replega avarament aquella mena de tast suprasensible que l'amor us fa trobar en les estones fugisseres. Això tempera de suavitat la seva joia i la seva recança, i dona a la seva veu una mena de carícia, i fa que la seva espontaneïtat, nodrida de visions selectes, es produeixi en gràcia, i les seves estrofes, com diria el poble, «no semblin tocades».

«Un àngel va entrar», això és, una il·luminació inesperada, una efusió inexplicable... L'infinit en una volva d'escardot, l'absolut en una guspira de llum, el misteri esdevingut consol, el piadós vorejament del pèlag sense voreres. «Per la finestreta», és a dir, per la via familiar de les coses que coneixem i que se'ns compenetren

per avesament, íntimament humanitzades, amb la individuació del posat i gairebé del petit esperit frèvol, capaces, si no de la paraula, almenys d'un somriure. Naturalesa no gens panteista, sinó tota cristiana, no pas abisme incalculable, sinó contrada conquerida, plena de camins de bon guiatge.

Oh camins de Mallorca, amb fistons de pins i argelagues i asfòdels, la poesia de Maria Antònia ha estat el vostre salpàs. Oh sendes catalanes, que avui teniu garfit el cor per un esbarzer agafadís que en torterol l'encercla, la poesia de Maria Antònia és com una ofrena votiva per a la santa incorruptibilitat del vostre verb. Car el Senyor Déu ha dit: «No trasbalsaràs la fita antiga que els teus pares plantaren». I és escaient que la fita sigui vetllada pels àngels, i avisada, si no per les trompetes entre els merlets, almenys per les melodies pures damunt les muralles invisibles.

Josep Carner

REMEMBRANÇA

REMEMBRANÇA

Amb plaenta remembrança
he tornat als primers fulls
de ma vida qui s'avança:
4 per trobar-te, oh benaurança!,
en tenc prou de cloure els ulls.

En virtut d'un salt enrere
tot s'alegra davant mi.
8 —Oh el bon temps de primavera,
quan tota herba és remeiera
i és la serp sense verí!—.

Van volant les oronelles
12 —la verdor encara no és or—.
Mou l'embat gerdors novelles,
i un polsim de campanelles
l'espigada qui està en flor.

16 Ets la rosa alexandrina,
ets el buc vessant de mel,
la cirera purpurina,
oh bonesa matutina
20 qui t'esfumes dins mon cell!

Ets la santa senzillesa
d'aquell temps que érem minyons,
tan viscuda i no compresa;

24 ets el drap de rustiquesa
 qui embolcalla mes cançons.

 Que em fa joia i s'illumina
 d'una vara de ginjol,
28 d'un filat de teranyina,
 d'un bri sec, per on camina,
 cap amunt, un polioli.

JO VOLDRIA...

GLOSA

*Jo voldria, jo voldria,
jo voldria, jo voldré*
brostar en flors de poesia
4 com en roses el roser.
Ai, la llum que el cel envia!,
ai, l'abella qui ens vol bé!
La vaig veure com fugia
8 dins una ona d'harmonia.
Jo aguait per si tornaria,
i passa el temps, i no ve!

Jo voldria, jo voldria...
12 un repòs com mai l'hauré.
El repòs que el cor somnia,
dins el món no el trobaria:
jo voldria, jo voldria
16 *el cel com me moriré.*

ORFENESA

Un jorn, quan la garriga es deixondia
a l'eclosió fecunda de l'estiu,
dins un brot de vidauba qui floria,
4 per un revell, hi vaig trobar un niu.

Amb les ales obertes l'abrigava
l'aucella mare amb exquisit esment:
només a estones els fillets deixava,
8 volant, per a cercar-los aliment.

Falaguera després tornar solia
al niu de ses amors portant menjar,
i amb son bec els petits ella peixia
12 i altra volta els tornava agombolar.

Mes un capvespre, a l'acostar-m'hi, a l'hora
que es fa dolça la pau de l'ombradís,
m'estranyà que l'aucella de la vora,
16 sobtada per ma petja, no fugís.

Pobra mesquina!, la trobí sens vida,
ales esteses i el capet penjant,
les plomes sanguejant d'una ferida
20 que li robà la vida palpitant.

Covant encara els fills amb tendra cura,
s'era extingida la calor del pit,

24 i els pobres, ignorant tal desventura,
obrien, plens de fam, llur bec petit.

D'aquell niuet l'escena desolada
amb sa tristesa penetrà el meu cor.
—No moriran! —vaig dir, i la niuada
28 vaig emportar-me'n, com collida flor.

Ai! ¿Qui al perdre una mare en la infantesa
va trobar tant d'esment, tanta bondat,
deixaria morir en l'orfenesa
32 els aucellets del niu desventurat?

ROSES BLANQUES

Què tendran aqueixes roses
que el cor sempre m'han robat?
¿Dins ses fulles mig descloses,
4 quin misteri hi ha amagat?

D'un ramell que me'n donaren
per les calmes del gener,
tant les roses m'encantaren
8 que en plantava un bell roser.

El perfum de poesia
que exhalava el tany florit,
tota l'ànima m'omplia
12 i encara el sent dins mon pit.

Tantes roses per les branques
tota em feien estremir.
Jo us mirava, roses blanques,
16 sens gosar-vos mai collir.

¿Per quina alta subtilesa
tu parlaves a mon cor
d'aquella amor incompresa,
20 oh sempre exquisida flor?

Rosa blanca i encisera
que en qualsevol temps revius,

24 amb l'embat de primavera
 o amb la calda dels estius.

 Flor que, quan l'hivern es cansa
 en sa tasca de gelar,
 un somriure de bonança
28 primerenca fa badar.

 Flor que em dares la tendresa,
 enlairant mon pensament,
 quan sentia la bonesa
32 d'estimar calladament.

 Flor que creix per tota banda,
 amb regor d'aigua o de plor,
 jo vull fer-ne la garlanda
36 pels silencis de mon cor.

EL RETORN

PRÒLEG

*Arriba un jorn que nostra vida
ja no veu res en l'avenir.*

JOAN ALCOVER, «El dol»

La juvenesa és lluny; s'esvaïren, fa temps, els seus miratges. La vida ens ha donat els seus desencants i el seu gust de cendres. Un alè de senectut ens anuncia que hem començat la davallada. Aleshores giram els ulls enrere, i els nostres records, més volguts com més llunyans, s'aureolen d'una llum melangiosa, d'un prestigi poètic que fa joc, com la posta amb l'alba, amb la poesia de les il·lusions primeres. En Miquel dels Sants Oliver ha dit tota l'emoció desolada d'aquest moment tornat consciència:

Quan avui, a Miramar,
he pensat en vint anys fa,
me queien les llàgrimes...
Allà l'avis he rebut
d'una aspror de senectut,

d'un pas que s'atansa.
Des del cim he descobert
tot el terrible desert
que fins al límit incert
cau a l'altra banda.

I un altre poeta, un dels més grans del segle passat, envellit prematurament per la malaltia, Giacomo Leopardi, havia cantat amb notes extremes, d'intensitat colpidora, la voluptat punyenta dels records i la tristesa del passat irreversible:

Vaghe stelle dell'Orsa, io non credea
tornare ancor per uso a contemplarvi
sul paterno giardino scintillanti,
e ragionare con voi dalle finestre
di questo albergo ove abitai fanciullo...

Avui la nostra Maria Antònia Salvà, en un llibret modest i pulcre, que semblarà poca cosa a aquells «qui no saben veure el que hi ha dins un minuet», dedica també el seu cant al passat —i al futur—, però amb un accent tan nou i tan personal que fa d'aquest llibre una perla rara de valor inapreciable.

Al llindar de la vellesa, la poetessa tan estimada, que ha aconseguit, sota el signe de Mistral, el maridatge únic de la simplicitat casolana amb les gràcies d'un art mestrívol, es gira també vers el passat com per un comiat suavíssim; però en una hora serena i sense una boirina que l'enteli:

ara el sol de la penya és al caire,
ara és dolça la calma de l'aire

i amb l'esperit tot banyat per una tendra alegria, per una pau diàfana, com un do del Sant Esperit.

Il·luminat per aquesta joia, retorna el temps passat a la imaginació del poeta, que sembla acariciar-ne i beneir-ne amorosament cada record, cada figura, cada indret estimat del paisatge familiar. I en aquesta claror, els temes més puerils, els episodis i anècdotes aparentment més trivials, cobren un sentit emocionant:

Esbart dispers, records d'una infantesa
remota i planament familiar,
no em caldrà disfressar-vos de bellesa;
tota revisc quan us he fet alçar.
I avui que ja mon viure s'enriola
d'emprendre el capavall llenegadís,
la vostra humilitat per ella sola
és a mos ulls vostre millor encís.

Si quelcom d'aquest llibre ens fa pensar en el Mistral de les *Memòries*, quelcom també ens hi evoca una altra bona amista de l'autora: Giovanni Pascoli, les traduccions del qual per Maria Antònia Salvà ja voldríem veure impreses.

És admirable la tònica espiritual d'aquest recull. Res de moll no trobam entre els seus versos, on un sanitó realisme —«Aquelles tempestats», «De caça»—:

Per dins l'ermàs ara en repòs,
només petjat de qualche ovella,
talment engruna de terròs
salta un llagost d'ala vermella.

alterna amb notes dolçament nostàlgiques i amb altres d'una infinita delicadesa:

Pogués a la teva ombra,
mon lledoner amat,
saltant mig segle enrere
—per tu mig segle envant—,
desfer la torbonada
que a mort et va portar!
Series ara l'arbre
més bell d'aquest voltant,
i jo fora menuda,
tornada als meus quatre anys.

* * *

arbre extingit que fores
pomposament fullat,
si encara bressolessis
ma son de capaltard!

I aquell adorable

Humil banquet que en terres de Teresa
fas d'escambell a qui sofreix per Déu;
dels peus que en tu reposen amb dolcesa
sies defensa en la hivernal cruesa.
I besa'ls —quan et petgin— en nom meu.

En una de les seccions centrals del llibre, l'autora ha volgut evidentment reiterar, en una dotzena de composicions d'estrofes

nítides, l'expressió decidida de la fe cristiana, catalana i mallorquina, que ve informant tota la seva obra.

I cap al final, «L'etern encís», «La rosa dins la neu», «Recobrament», ens fan estremir amb el calfred de les emocions més pures que pot donar la poesia. Maria Antònia Salvà hi canta amb una altra música aquests dos versos del mestre inoblidable:

Mai la vegí tan bella com és ara,
la vida d'aquest món...

Diu ella:

Vinc d'allà lluny, però, malgrat la cendra
que port al front d'un foc ja consumit,
quelcom d'encara falaguer i tendre
perdura en l'esperit.

Records gentils, puerilitats, follies,
miratges bells de joventut —qui sap!—,
de ma naixença clara d'alegries
no en veig malmesa cap.

I encara això, digne d'un Goethe cristià:

Em plau tancar les portes del passat
al rosec sospirós de l'enyorança,
obrint el cor al sol de l'esperança,
a l'oreig eternal de bat a bat.

Drecera amunt, té el senderó que em guia
floretones i rou cada matí,
que els ulls meravellats em fan obrir
com si fruís del món la primavera.

* * *

cada nou jorn enlaira un poc ma vida
i tots em parlen d'un joiós demà.

* * *

Res de quant estimí no m'és absent;
tot quant al món m'ha fet bona escomesa
es revesteix per mi de juvenesa
al sol auguri del recobriment.
Oh joia del ponent!

I és la mateixa mà que ha escrit amb pols segur aquestes estrofes
la que perfila imatges tan gemades com aquestes:

Aigua fina, gotellina,
tany de murtra, nova rel.

* * *

La taronja mandarina
guaita fresca, com un gel.

I sap glossar la cançó del poble amb una gràcia faceciosa que
enamora:

*«Sant Antoni, un bon vent,
l'estimat llevarà d'era!»*

*Quan jo tenc una quimera,
no em fuig de l'enteniment.»*

i expressar mil coses entranyables en dos versos de romancer,
com aquells del final d'«Espigolalles»:

Ai, Maria, Mariella,
que n'ets lluny per no tornar!

Si en aquest llibre de Maria Antonia Salvà volguéssim veure un
comiat, jo diria que no sembla un comiat en vigílies d'un viatge,
sinó més bé d'unes noces.

I encara la imatge exacta que a mi m'evoca és la d'un dissabte
sereníssim, quan en la pau tranquil·la de la posta ens asseiem sota
els primers estels amb els sentits encara tots plens de la bellesa del
dia extint i amb l'ànima joiosa, presentint, darrere la nit cristiana,
l'alba nova del diumenge.

*Miquel Ferrà
1949*

EL RETORN

EL RETORN

Van amunt torteroles de flaire
que el rodar alenteixen del torn;
creix la flaire, la tasca no gaire,
4 als bells somnis facem un retorn.

Flabiol garlador i cantaire
que mes hores menares un jorn,
ara el sol de la penya és al caire,
8 ara és dolça la calma de l'aire:
tot convida: provem el retorn.

ESBART DISPERS

ESBART DISPERS

Esbart dispers, records d'una infantesa
remota i planament familiar,
no em caldrà disfressar-vos de bellesa;
4 tota revisc quan us he fet alçar.
I avui que ja mon viure s'enriola
d'emprendre el capavall llenegadís,
la vostra humilitat per ella sola
8 és a mos ulls vostre millor encís.
Oh moscatell ocult, dolça troballa
que empampolat guardaves ta rossor!
Oh flabiol que menes a la balla
12 la cabra i el cabrit... fins el pastor!
Misteri de la jaia que bufava
encenent la fornal del serraller;
el vell apotecari que ens donava
16 en passar grosses mores d'esbarzer
quan venia, soliu, de fora vila,
amb paraigua vermell sota del braç;
aquell pastar joguines amb argila
20 o amb la farina presa del sedàs;
ton corraló petit, madò Joana,
que era talment un cistellet de flors,
que, espiat tot sovint de la barana
24 del terradet, feu batre nostres cors;
berbenes, coronats i meravelles
prenien a dins ell color més viu;
oh, quin xalar de papallons i abelles
28 era en les migdiades de l'estiu!

Com oblidar la joia d'aquell dia,
veïna, en què vingueres amatent,
digueres al portal «Ave Maria!»
32 i m'aportares el joliu present
d'aquella papallona matisada,
prismàtic l'ull i potes tremolant,
flor voladora que tot just caçada,
36 velluts i sederies retallant
dins son alatge breu, es quedaria
estampada talment en mon cervell,
que après tants d'anys passats dia per dia
40 la reveuria amb son brillant mantell,
i del pomell dels meus records al cim
em comprendria avui la gentilesa,
oh papallona!, de deixar-te presa
44 amb la subtil agulla d'aquest rim.

LA FIRA DELS ÀNGELS
(2 d'agost de 18...)

La plaça vessa d'aromes
i piulera d'ocells;
coves emmurtrats, amb pomes
4 de les muntanyenques comes,
i terrisses, i siurells.

Blancs siurells, que en rompre el dia
n'ha tombat tota una allau
8 de la ignota gerreria,
amb pintures fantasia
d'almangra, de verd i blau.

Allà la dama estufada,
12 i el cavall amb tant de briu,
i el bou de testa embanyada
que al flanc porta la ditada
d'un artista primitiu.

16 Espargits abans d'una hora,
tots aixecaran la veu
més de prop o més d'enfora;
mainada que riu o plora
20 els emporta arreu arreu.

I amb l'alta piula atrevida
buidadora del cervell,
sembla emportar recloïda

24 la planeta de la vida
dins el rústic atuell.

Quan l'ha hagut, pler de conquesta;
dol per quan es trencarà;
28 goig, esplai, xiscles de festa...,
i quan l'avi dorm la sesta
turment d'haver de plegar.

D'UN SOBRENOM

Humil, camperola, cauta,
bona com el blat que ret,
de sobrenom era «Flauta»,
4 que em va nodrir de sa llet.

La nimbava aquell somriure
que pervé de l'estimar,
i mai més m'he vista lliure
8 del meu deler de cantar.

¿Li deuràs potser ta pauta,
cançoneig insatisfet?
Benhaja la dolça flauta!
12 Benhaja la seva llet!

EPÍLEG

**«Un mot d'estrany llenguatge»: recepció i re-visió
de l'obra de Maria Antònia Salvà**

*Vaig ésser un cactus, jo mateixa ho deia,
perquè, sent dona, vaig saber arrelar
als terrenys àrids de la patuleia
noucentista, i ningú no em va aturar.*

ADRIÀ TARGA, *Arnau*

*Re-visar —l'acte de mirar enrere, de
veure amb ulls nous, d'entrar en un text
des d'una nova direcció crítica— és per
a nosaltres [les dones] més que un capítol
de la història cultural. És un acte de
supervivència. Fins que no entenguem
els supòsits que ens impregnen no podrem
conèixer-nos a nosaltres mateixes.*

ADRIENNE RICH, *When We Dead
Awaken: Writing as Re-vision*

Que se'n perdés el quest

Maria Antònia Salvà, s'ha dit manta vegada, és la primera poeta moderna en llengua catalana. Això, com exposa Julià en un article del 1998, la situa en un lloc de privilegi, però també de gran conflictivitat a l'hora d'encaixar i fer compatibles aspectes de la seva obra poètica i de la seva vida personal. Fins a la darrerria del segle XIX, en català, hi ha mostres esparses de poesia medieval femenina, d'autoria anònima o de nom conegut —com Constança de Mallorca o Tecla de Borja—, i la indiscutible però difícilment destriable aportació femenina a la poesia popular —precisament una deu fonamental i primera per a la nostra poeta, com veurem. Durant l'últim terç del vuit-cents, però, la situació de la dona escriptora a l'Estat comença a canviar, i s'obre una petita esclatxa —una «llivanya», poetitzarà Salvà— per on aguaiten les primeres poetes romàntiques. Així, a Mallorca, Victòria Penya, Margalida Caimari o Manuela de los Herreros són alguns dels noms que tímidament es passegen per concursos i Jocs Florals i publiquen en revistes. L'aparició del volum *Poesies* (1910), el primer llibre de versos de Salvà, comporta, però,

un salt qualitatiu respecte d'aquestes primeres mostres públiques de poesia femenina; la poeta aconsegueix desfer-se dels motius domèstics i els tòpics romàntics i maternofilials a què es limitava la creació literària de les seves predecessores i basteix una delicada simbologia pròpia, femenina i, per això mateix, inèdita. Amb ella comença, pròpiament, l'expressió poètica d'habitar el món com a dona.

D'aquesta diferència qualitativa se n'adonen de seguida crítics com Miquel dels Sants Oliver, que el 1903 aplega un conjunt d'articles en què endreça la literatura catalana escrita a Mallorca i en destaca l'obra de Salvà, juntament amb la de la seva col·lega i amiga Emília Sureda: «Ni la una ni la otra de estas poetisas tienen resabios del sexo o del antiguo “pensil”, ni suelen rimar “florete” y “nineta” o “coret” y “niuet”, ni otros diminutivos y lindezas del rococó femenino». Ben aviat, i amb l'impuls inestimable de Josep Carner, que s'interessa vivament per la seva obra poètica i la seva tasca traductora i les promou en el marc del programa noucentista difós des dels cenacles culturals i polítics del Principat, Salvà esdevé una autora reconeguda, que exerceix —si bé amb intermitències— d'intel·lectual pública i es relaciona epistolàrment amb un ampli elenc d'escriptors, pensadors i il·lustrats. Rep reconeixements públics en vida i, en la postguerra, esdevé mestra i mentora de poetes més joves com Josep Palau i Fabre, Palmira Jaquetti i Rosa Leveroni, entre molts altres.

Atesa la bona acollida inicial de la seva obra i l'influx actiu que exerceix en vida entre les generacions més joves, cal demanar-se com és que la seva recepció actual és més aviat escassa, i en quin punt i per quines raons es va estancar. «“Salvà!”, li diu l'Arnau: “Aviat és dita / la feina que vas fer tu amb la *Mireia*, / i els teus poemes, ja ningú els recita!», continuen els versos enjogassats d'Adrià Targa que obren aquest text. Intentem discernir per què.

Valgui la meva experiència acadèmica i lectora —i passeu-me, sisplau, la impudícia del jo— a tall d'exemple il·lustratiu de les dificultats per accedir a l'obra de la poeta i revalorar-la (*re- visar-la*, veure-la amb ulls nous, com apunta Adrienne Rich). Al llarg dels anys universitaris, Salvà va ser per a mi un dels escassos noms femenins que van lliscar per les aules de la Facultat de Filologia, enmig d'un devesall de personatges secundaris més, i exotitzada, damunt, pel llunyà debat a l'entorn de les possibles classificacions, jerarquitzacions i endreces del calaix de sastre conegut com a Escola Mallorquina. En acostar-m'hi una mica més a través dels comentaris dels estudiosos, passava amb indiferència per davant d'una autora que no tenia «cap ideari estètic ni pretensions intel·lectuals», apuntava Xesca Ensenyat, que «es lliurà a l'expressió ingènua i [...] conreà les lletres com un decorós esbargiment de senyora rural», reblava Joan Fuster; ras i curt, m'ensopia davant d'un personatge pla sense biografia ni evolució estilística, davant la rústica figura d'una terratinent de poble que escrivia versos carregats de bones intencions sobre les esponeroses capçades d'arbres que el bon Déu havia escampat plàcidament per la seva possessió mallorquina.

Les antologies de poesia catalana a través de les quals podia accedir a la seva obra —d'edicions actualitzades dels seus llibres de versos, aleshores, ni rastre; un perjudici que el volum present ha de contribuir a esmenar— en certa manera reforçaven aquesta visió. Així, per exemple, el recull *Poesia catalana del segle xx*, de Josep Maria Castellet i Joaquim Molas (1963), ofereix mostres de només dues autores, Arderiu —presentada, en la nota biogràfica, com a «vídua de Carles Riba»— i Salvà; de la poeta llucmajorera en dona tres composicions: «El poema de l'Allapassa» (p. 217), «Esbart dispers» (p. 237) i «El pi ver» (p. 266). A parer meu són, tots tres, bons poemes, de ritme pausat i vers ben cisellat, de forma robusta

Maria Antònia Salvà és una figura imprescindible de la poesia catalana moderna. *Espigues en flor* (1926) i *El retorn* (1934), les dues grans obres de l'autora que el lector té a les mans, ofereixen una visió extraordinària de la natura des d'un coneixement minuciós de cada element del paisatge en el qual troba expressió la seva veu. Plantes, ocells o el simple pas d'un núvol s'evocuen amb una gran sensibilitat; a voltes s'hi emmiralla i d'altres esdevé suggestió o símbol de la seva subjectivitat, rebel al model tradicional de dona.

Salvà va ser la poeta de les planures àrides de Mallorca i la veu xopa de la musa popular en estreta comunió amb Verdaguer i Mistral, als quals l'uneix el coneixement extrem de la llengua, l'admiració i l'arrelament als escenaris naturals fets «substància pròpia», com apunta ella mateixa, i sempre «amb la pretensió d'haver dit qualche cosa inèdita».

Aquesta edició, a cura de Lluïsa Julià, doctora en filologia catalana, i amb un epíleg de Maria Callís que reivindica la vigència i la força de l'obra de Salvà, proposa una lectura renovada d'una autora que va ser pionera i és tot un referent per a les poetes contemporànies.

Llegir Salvà avui és redescobrir una veu que travessa generacions i connecta amb les inquietuds actuals: l'arrelament, el paisatge, la llengua i la recerca d'una veu pròpia.

